

## **'KENT MORFOLOJİLERİ'**

### *Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar*

#### **Sunuş**

Kentsel biçimlenmeye ilişkin araştırmalar yirminci yüzyıl dönümünden başlayarak coğrafya, sanat tarihi, kent planlama ve mimarlık disiplinleri içerisinde gelişmeye başlamış, yüzyılın ikinci yarısında ise Büyük Britanya'da coğrafya disiplini altında, kıta Avrupası'nda çoğunlukla mimarlık disiplini altında gelişen kentsel morfoloji araştırmaları bu disiplinlerin kuramsal ve yöntemsel çerçeveleri içerisinde gelişimini sürdürmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da yıkıma uğramış veya sağlıklı bulunmayan kent parçalarının yeniden inşasına yönelik işlevselci ve modernist uygulamalar karşısında, kentlerin tarihi merkezlerinin, geleneksel kent dokularının korunarak geleceğe taşınması amacıyla kentsel morfoloji ve tipo-morfoloji araştırmalarının alternatif kentsel tasarım ve mimarlık yaklaşımlarının geliştirilmesine ışık tuttuğu görülür. İtalya'da mimarlık disiplini içerisinde Roma ve Venedik okulları çevresinde ortaya çıkan tipo-morfoloji çalışmaları, Fransa'da özellikle Versailles Mimarlık Okulu çevresinde sosyolojik boyut kazanır. Bu öncü çalışmalardan bugüne kentsel morfoloji tarihsel olarak uygulama disiplinleri ile etkileşim içerisinde olagelmıştır. Kuram ve kılğı arasındaki yakın ilişki, bir araştırma alanı olarak kentsel morfolojiyi değişen meslek pratiği ve onun farklılaşan gündem ve bakış açılarına koşut dönüştürerek geliştirmiştir.

Uluslararası yazında kentsel coğrafya ve mimarlık, morfoloji araştırmalarının iki temel disiplinler aktörü olarak ön plana çıkarken; ülkemizde kentsel morfoloji alanında öncülük rolü üstlenen disiplinlerin mimarlık ve planlama olduğunu görmekteyiz. 3-5 Mayıs 2021 tarihinde ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nin çevrimiçi

olarak ev sahipliği yapmış olduğu III. Kentsel Morfoloji Sempozyumu'nun örgütlenme biçimi, bu gerçeğin bir yansımasıdır. Bu bağlamda daha fazla coğrafya, tarih ve arkeoloji gibi kent ve yerleşim morfolojisine doğrudan ilgi duyan alanlarla güçlendirilmiş ilişkilerin yakın gelecekte alan içi araştırma çeşitliliğini artıracaklarını savlamak olanaklıdır.

III. Kentsel Morfoloji Sempozyumu'na katılmış olan araştırmacı ekiplerin profili, çok disiplinli bir alan olan kentsel morfolojinin ülkemizde çok daha güçlü çok-disiplinli ortaklıklar temelinde geliştirilmesine gereksinim duyduğu gerçeğini açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamda, önceki iki sempozyumda olduğu gibi III. Kentsel Morfoloji Sempozyumu'nun Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı bünyesinde morfolojik araştırmada disiplinlerarası sinerjiyi ortaya çıkartarak güçlendireceğine inanıyoruz. Bu anlamda ODTÜ Mimarlık Fakültesi çatısı altındaki iki disiplinin ortak çabası ile örgütlenmiş olan sempozyumun ve ortaya konan olumlu deneyimin önemimizdeki yıllarda yeni disiplinler açılımların da önünü açacağını umuyoruz.

Kurulduğu 1994 yılından bu yana hızla büyüyen Uluslararası Kentsel Form Semineri (ISUF) küresel düzeyde gelişirken aynı zamanda yukarıda anılan çeşitlenmeyi de bünyesinde barındırmış, bu süre içerisinde gerçekleşen hızlı büyüme, içsel dönüşümü de beraberinde getirmiştir.

Kentsel morfoloji alanının çıkış noktasını oluşturan temel kavrayış, coğrafyacı bakışla kentsel formun plan düzlemindeki dönüşümü ve bu dönüşümün kentsel mimarlık perspektifi ile yapı ve doku arasındaki tipolojik etkileşimini açığa çıkarma ve anlama uğraşısı, zaman içerisinde kent formunun arazi kullanım örüntüsü ile olan ilişkisi, hareket örüntüsü ve kullanıcı algısı, toplumsal pratikler arasındaki ilişkiler yanı sıra, son dönemde, kentsel biçimlenme ile çevresel performans ilişkilerinin ağırlıklı olarak gündeme geldiğini görüyoruz. Bu anlamda tarihsel olarak mimarlık ve mekan üretim süreçlerinden kentin işlevsel, toplumsal ve ekolojik karakter ve biçimlenişine uzanan geniş bir konusal spektrumunun kentsel morfoloji içerisinde yerini aldığını gözlemliyoruz. Sempozyumda yer alan araştırma bildirilerinin konusal çeşitliliği göz önünde bulundurduğumuzda uluslararası düzlemde görülen söz konusu odak çeşitliliğinin ulusal bağlamda Türkiye kentsel morfoloji alanında araştırmacılar arasında karşılığını bulduğunu kayda geçirmek gerekir.

Coğrafya, tarih, planlama ve mimarlık öncülüğündeki disiplinler çeşitlilik ve alanlar arasındaki etkileşim sayesinde salt tematik değil; yöntemsel çeşitliliği de ortaya çıkarmış ve beslemiştir. Zamanla niceliksel araştırma yaklaşımları, baskın niteliksel araştırma yöntemlerine seçenek oluşturmaktadır. Mekânsal araştırmada yerleşik nitel-nicel yaklaşım 'karşıtlığının' nicel araştırmaların artan etkinliği sayesinde büyük oranda oradan kalktığını; bu anlamda yeni sentez bakış açılarının oluşturulmasının önünün açıldığına tanık olmaktadır. Mekân dizimin yanı sıra fraktal çözümlene yöntemlerine yönelik artan ilgi sonucu ilgili konuda ilk kez

özel sempozyumumuzda oturum düzenleniyor olmasının bu durumun bir göstergesi olduğunu düşünüyoruz.

Yine benzer şekilde Coğrafi Bilgi Sistemleri'ne (CBS) sonrasında hesaplamalı tasarım yöntemlerindeki gelişme, morfolojiyi çözümleyici (analitik) bir disiplin olmanın ötesinde üretken (*generative*) bir araştırma alanı haline getirmektedir. Bu durum, morfolojinin bilgi alanını, gerçek kentsel biçim ve yapılardan, kurgusal geometrinin kural temeli, soyut ve algoritmik dünyasına açmakta; mekânsal araştırmanın geleceğe dair yorum gücünü artırmaktadır.

Özgün ortaya çıkış noktası geleneksel merkezlerin kent dokuları olan kentsel morfoloji, bir dönem sonra modern kent dokularını ve kent çeperlerini de araştırma gündemine katarak bağlamsal çeşitliliğini artırmış, bilgi altyapısını geniş bir alana taşımıştır. Hızla artan uluslararası katılımlarla batı-merkezli bir yazından, gelişmekte olan ülkeleri de kapsayan, sosyo-kültürel açıdan çoklu ve zengin bir bakış açısına doğru evrilen bir araştırma alanı ile karşı karşıyayız.

İlk yayınlandığı tarih olan 1997'den 2020 yılına kadar *Urban Morphology* dergisinin editörlüğünü yapmış Jeremy Whitehand'in 2007 yılında yapmış olduğu eleştirel değerlendirmede 'Avrupalı-Amerikalı uzakgörmezliği (Euro-American myopia) olarak adlandırdığı alana ait yazında Avrupamerkezli araştırmaların baskınlığı ve buna bağlı Avrupa ve kuzey Amerika dışı kentsel bağlamın yazında yeterince temsil edilmeme durumunun son yıllarda ciddi oranda aşıldığını görüyoruz. Aynı yıl kurulmuş olan 'İtalyan Kentsel Morfoloji Ağı'ndan sonra kurulmuş yedi yerel ağdan biri olan Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı bu yöndeki çabaya yüksek düzeyli katkı vermeye aday bir dinamizme sahip görünüyor. Bununla birlikte uluslararası yayın dünyasında Türkiye merkezli mekânsal ve morfolojik araştırmaların geliştirilmesi için çok daha etkili araştırma programları ve ortaklıkların geliştirilmesi kaçınılmaz. Bu çerçevede, ağın ve gelenekselleşen sempozyum dizisinin verimli bir bilimsel paylaşım ve etkileşim platformu olduğuna inanıyoruz.

Anılan tüm bu eğilimler ışığında, *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı*, ISUF'un kuruluşundan 25 yıl sonra kentsel morfoloji alanına yönelik genel bir değerlendirmeyi epistemolojik, yöntemsel, tematik ve disiplinler açısından ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu amaçla '**KENT MORFOLOJİLERİ - Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar**' başlığı altında ile araştırmacıları bir araya getiren III. Kentsel Morfoloji Sempozyumu;

- *Kentsel morfolojide yaklaşımsal çeşitlilik*
  - *Disiplinlerarası çeşitlilik ve etkileşim*
  - *Yöntemsel çeşitlilik*
  - *Bağlamsal ve sorunsal boyutlar ve*
  - *Pedagojik çeşitlilik*
- olmak üzere beş ayrı tematik başlıkta kurgulanmıştır.

157 araştırmacının toplam 93 bildiri özeti ile başvuru yaptığı sempozyum, alanında uzman 66 akademisyenden oluşan bilim kurulu üyesinin titiz değerlendirmesi sonucunda; önümüzdeki üç gün boyunca farklı alt başlıklarda 19 ayrı oturumda toplam 69 bildirinin sunulduğu bir tartışma platformu kentsel mekân araştırmacılarının ilgisine sunulurak bu alanda gelecek araştırma gündeminin içerik ve kapsamının zenginleştirilmesi amaçlanmıştır.

Bu bağlamda, sempozyuma yurtdışından davetimize olumlu yanıt vererek değerli katkıda bulunan akademisyenler, iki uluslararası morfoloji okulunun sempozyumumuzda temsil edilmesini sağladılar. Michael Robert Günter Conzen'in kurucusu olduğu İngiliz ekolü ve Saverio Muratori'nin temellerini attığı İtalyan tipo-morfoloji ekolünün günümüzdeki öncü temsilcilerinden olan Prof. Dr. Peter Larkham ve Prof. Dr. Giuseppe Strappa sırasıyla araştırma ve tasarım arayüzünde kentsel morfolojinin güncel konumunu tartışmaya açmıştır.

Birçoğu için artık ana akım kentsel morfoloji okullarından biri olarak kabul edilen ve kuramsal temelleri Bill Hillier tarafından atılmış olan 'mekân dizimi' ekolünün ülkemizdeki kurucusu ve yapmış olduğu çok sayıdaki araştırma ile öncüsü olan Prof. Dr. Ayşe Sema Kubat ise konuyu çeper kuşak oluşumu bağlamında ele almıştır. Tarihsel coğrafî bakış açısı ile Türkiye'de kentlerin morfolojik süreçlerini irdeleyen Prof. Dr. Tolga Ünlü ise kentsel morfoloji ve planlama arasındaki ilişkiyi çeşitlilik ve süreklilik temelinde tartışmaya sunmuştur.

Elinizdeki bildiriler kitabı, sempozyuma katkıda bulunmuş altmış bildiriye okuyucuya sunmaktadır. Bildiriler kendi içinde ortaklaştıkları tematik odaklar bağlamında on sekiz alt başlıkta derlenmiştir:

- *Kentsel Morfolojide Kuramsal Yaklaşımlar ve Tipo-Morfolojik Çözümleme*
- *Kent Tarihi Araştırmalarında Morfolojik Çözümleme*
- *Tarihi Kırsal Peyzaj ve Kentsel Yerleşimlerde Morfoloji Araştırmaları*
- *Tarihi Kentte Çeper Kuşak ve Alt Merkezlerin Oluşumu*
- *Kentsel Biçimlenme ve Mekân Çözümlemeleri*
- *Kent Formu, İmgesi ve Deneyim*
- *Kentsel Biçimlenme ve Sürdürülebilirlik*
- *Kentsel Morfoloji ve Kentsel Tasarım Yöntem ve Yaklaşımları*
- *Yerel Yönetimler, Planlama Politikaları ve Kentsel Biçimlenme Etkileşimi*
- *Kentsel Dokunun Morfolojik Dömişümü*
- *Kentsel Morfolojide Yöntemler: Mekân Dizimi Çözümlemeleri*
- *Kentsel Morfolojide Yöntemler: Kentsel Morfolojide Fraktal Çözümleme*
- *Kamusal Alanların Biçimlenmesi ve Tasarım Sorunsalları*
- *Kentlerde Çeper Kuşak Çözümlemesi*
- *Kent Çeperlerinde Yeni Gelişme Alanlarının Biçimlenmesi Sorunsalı*
- *Konut Alanlarının Morfolojik Çözümlemesi*
- *Kent Formu ve Peyzajı*
- *Kentsel Morfolojide Pedagojik Çeşitlilik*

Bildirilerin ortaya koyduğu konusal çeşitlilik, kentsel morfoloji alanının yakın gelecekte yeni araştırmalarla açılım yapacağı sorunsal alanlarının da varlığını işaret etmektedir. Farklı kentsel ve kırsal bağlamalarda tartışmaya açılmış olan araştırma bulguları yeni araştırmalarla desteklenerek Türkiye’de tarihsel ve çağdaş yerleşimlerin biçimlenmesine yönelik bilgi birikimini artıracak ve bu yönde bütüncül bir perspektifin oluşumunu sağlayacaktır.

Sempozyumun Türkiye kentsel morfoloji araştırmalarının uzun erimli gelişiminde katkısı olan inancımızla organizasyonda ve yayında emeği geçen tüm katılımcılara, araştırmacılar ve öğretim elemanlarına bir kez daha teşekkür ederiz.

Prof. Dr. F. Cânâ Bilsel ve Doç. Dr. Olgü Çalışkan  
*III. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Yürütücüleri*